

Dobos Marianne

Szibériai ballada

*„Aki nekem szolgál, az engem
kövessen, s ahol én vagyok,
ott lesz a szolgálám is. Aki nekem
szolgál, azt megtiszteli az
Atya.” (Jn 12,26)*

Gyönyörű példa arra, hogy az „erő az erőtlenségben” hogyan győzedelmeskedik, dr. Balogh István tábori lelkész élete.

1917. július 3-án Sárospatakon született. A Pázmány Péter Hittudományi Egyetemet elvégezve előjárói fényes jövőt, nagy tudományos karriert jósoltak neki. Nem így történt. Mert kitört a világháború, és őt is 1944-ben behívják katonának. Tábori lelkész lesz, aki 1945. május 8-án szovjet hadifogságba kerül.

Az elvesztett második világháború után a hadifoglyok „idegen föld csavargói”-vá váltak. Velük a tábori papok, lelkészek, ahogyan ez vele is történt. Nem kevesen voltak, Irkutszkban, az egyik elosztóállomáson meg is akadt a szeme valakinek azon, hogy meny-nyi sok lelkész van itt. Mit is kéne kezdeni a szétvert különféle hadseregek maradvékiban lévő lelkészekkel, papi emberekkel? Így emlékezett erről dr. Balogh István:

„Összegyűjtötték hát bennünket egy csoportba. Emlékszem, negyvennyolcan voltunk. Lengyelek a legtöbben, meg németek és magyarok főként. Néhányan románok is. A román lelkészek többsége ügyesen már le-lemaradozott Romániában, ha módot leltek rá. Inkább lengyelek, magyarok és németek voltunk. A lengyeleknek két csoportja. Az egyik az oroszok ellen harcolt, arccal kelet felé, míg másik részük a németek ellen, arccal nyugat felé. A hadifogolytáborokban, többen is, így a mieinkben is, találkoztak. Mivel az elhelyezésük ezután „egyformán” közös volt, kisregényt írhatna valaki arról, hogyan egyeztették ezt egymással, és hogyan élték meg majd a 'különbözést', a 'különbözést' senki számára nem biztosító lágeréletben. Fontosabb ennél az epizódnál, bár ki-ki elgondolkodhat ezen is, hogy én 'dicsekedjek' most azzal, hogyan kerültem oda, ahová. Mi, lelkészek, ott állunk, egy a győzelem diadalából még magához nem tért, vagy csak a ruhatárát otthon felejtett tábornok előtt. 'Tábornok házigazdánknak' még a pufajkája is zsíros volt. Ennek leginkább az lehetett az oka – vicceljem el –, hogy a rengeteg étel feljött megnézni, ki itta meg a rengeteg vodkát a győzelem örömeire.

– Mi már a papokat nem öljük meg! – vezette be hozzánk intézett mondatait. Mint korban a legfiatalabbak közé tartozó, később ki is derült, a legfiatalabb voltam valóban, hátul állva hallgattam tovább. – Itt csak útban vannak nekünk. Aki a most kiadandó parancsokat teljesíti, azt soron kívül haza fogjuk küldeni.

A papi emberek, papi fejjel gondolkozva, mondjam papi naivitással ezt komolyan is vették. Csak arra kellett volna gondolniuk, hogy nemigen visznek ki valakit Irkutszkig azért, hogy rögtön soron kívül hazavigyék. Társasutazás? Világlátás? Megvolt! Irány hát hazafelé!

– Hazaküldünk mindenkit, kivéve azt, aki imakönyvből nyilvánosság előtt imádkozik. Aki megkísérel istentiszteletet tartani. Aki a betegek közé megy. Megértették?!

Tehát nincs istentisztelet, nincs imakönyv, a többiek szeme láttára történő imádkozás főként nincs, mert ezzel nem befolyásolhatják a társaikat.

Megdöbbsentem a csenden. Itt álltak, akiknek katonafejjel, és lelkészfejjel egyaránt gondolkodva mint hivatasos katonalelkészeknek meg kellett volna szólalniuk, és mégsem szólalt meg senki. Azt írták alá, hogy lelki gondozói lesznek a hadat viselőknak. A püspökeik ezért küldték őket a frontra. Erre a kötelességre szerződtek. És csend, csend, mélységes csend, mélységes hallgatás.

– Akkor hát megértették?

Felemeltem a kezem. Nem mint cirkuszi bohóc, ha néha annak is nézek ki, és ha egész életemben, ha a körülmények hozták, mindig félig mosolygva, félig olyan 'na majd csak lesz valahogy' jelisével úgy is tettem. Felemeltem a kezemet és elkezdtem a mondanóm:

– Nagyon köszönöm a tábornok úr kedves, biztató szavait. – Mosolygott is már szegény, váratlan mondanóm indításán, mert azt hitte, hogy valami szép következik, meg fogom dicsérni hozzánk való jószágáért.

– Magamra nézve – kezdtem, mert a többiek hallgatásából egy pillanat alatt fölmértem, hogy itt most csak mint Balogh István szólhatok. Ha szólok, annak minden következményét is egyedül kell, csak magamra vállalnom.

– Nem úgy van az. A magam nevében mondom, hogy nem úgy van az.

– Pocsemu?

– A katolikus egyház szolgálatában pár évvel ezelőtt másra esküdtem fel. Nem arra, hogy imakönyvet se veszek elő, és nem arra, hogy nem tartok istentiszteletet. Megígérhetem, tartani fogok. Jönnek vagy távol maradnak, az nekem teljesen mindegy, abból a szempontból, hogy a misét igenis megtartom. – Szónoklatom hatására félre állítottak. Egy református lelkész, Eötvös Ferenc kívánszorgott erre a sorból:

– A magyar református egyház részéről a paptestvérem, Balogh István mellé állok. – Oda tántorgott még egy katolikus pap, Iványi Endre, a Balatonalmádi plébános, súlyos szívbajos. Alig állt a lábán. Odémás mindene. Minden ujjja négyezerre dagadt, a víz teljesen elöntötte. Hárman voltunk hát. Felírták a nevünket. Egy fiatal orosz ezután már hármunkhoz jött. Az orosz őrnagy felmért bennünket. Megsajnálta társaimat. Abban a táborban harmincezernél többen voltunk, eltiüntette, megmentette őket valahogy. Élve maradtak.

A botrány okozóját, engem nem vihettek el. Egy tettes kellett. Mint kirobbantót otthagytak. Együttérzéséről integetésével biztosított, nem tudok mit tenni, hát maga csak maradjon, ahol van. Jött is két orosz érttem. Belém karoltak, úgy vezettek. Hogy hová? Egy félreállított, egyre gyarapodó létszámú tömegbe. Isten ujjá, Isten útja. Olyan táborba kerültem, ahová papot nem szántak. Válogatottan a legszigorúbban, a legveszedelmesebbnek tartottak kerültek ide. Kamcsatka-félszigetére vittek."

Alig érkeztek meg több mint évtizedes rabsága színhelyére, máris elkezdte annak a feladatnak teljesítését, ami a lelkész, és főként a tábori lelkész isteni szeretetből fakadó kötelessége, felebarátaiért. Amikor az egy hónapos vonatút végállomásán megállt a szerelvény, a vagonokból több mint kétszáz csonttá fagyott halottat emeltek ki a már maguk is szinte félhalott bajtásaik.

Az első fontos kérdés tehát a temetésük 'hogyanja' lett. Amiről a 'vendéglátóknak' teljesen más volt a véleménye, mint a hadifoglyoknak. De ez a véleménykülönbség abból a szempontból sem volt elhanyagolható, hogy a hazatérésre és a majdani, a honi földben, örök nyugalomra halvány remény sem igen élt már bennük. Ha itt kell végső pihenőre térni, legalább testük ne legyen a farkasok eledele, amennyiben a fél vödör mésszel leöntött holttestet a vadállatok valamely főétkezésül magukkal vonszolnák, hogy belakmározák. Balogh atya szép szóval kezdte. Európai, keresztény szokásokról, a beszentelt sír, a

koporsó, a végső tiszteletadás voltak azok a fogalmak, melyekre a válasz csak annyi volt, hogy a tábor szélén kiasott árok arra vár, hogy dobálják ott egymásra a halottakat, míg a természet és annak éhes ragadozói a többit elrendezik. Ekkor jött a második felvonás. Az eltökélt, nyomatékos meggyőzés. Most már az ő szavaival folytatom az elbeszélést:

„Evőkanalammal megkocogtattam az ablakot az őrbódén.

– Minek adja ezt nekem?

– Éhségstrájkot jelentek be, amiért a halottainkat nem engedik eltemetni. – Persze engem mindenki figyelt, tudták, hogy miért megyek oda. De nem illett úgy figyelni, hogy azt láthassa az ellenség is. Ez is kialakult, szinte magától értetődően, hogy kíváncsian figyelni nem szabad. A szemünk sarkából figyeltük egymást, nem mutattuk, hogy feszültségben vagyunk, vagy hogy izgulunk. Tettük szinte nem is izgat minket, hogy mi lesz most. Mert akkor az ellenfélnek már támpont, hogy ezek izgulnak, tehát most lehet srófolni, csavarni a türelmüket. Kérdezi az orosz tiszt:

– Ezzel meg mit akar megoldani?

– Mondtam, uram, én önnel nem vitatkozom, leadtam az evőkanalamat, írja fel a nevemet, éhségstrájk, majd a parancsnokával megbeszélem a többit. – Sarkon fordultam. Mentem az én barakkom irányába. Voltak a barakkok között kilapátolt, sétáló-, vagy közlekedőfolyosók a hóban. Belátta, komolyan tettem, amit mondtam, tettem. Felírta a nevemet, meg hogy hányasban lakom. Eközben meg már tódultak minden barakkból sorjában a tisztek az evőkanalukkal a kezükben és ők nem is vacakoltak külön-külön a napos tiszttel. A tábor főkapujához egy kupacba dobálták az evőkanalaikat, és nem is jelentették a nevüket sem. Ott volt 8000 evőkanál. Ebből nem volt szabad kimaradnia senkinek. A becsületbizottság pillanatokon belül alakul ilyenkor, és az majd eldönti, hogy ki a becstelen, amiért nem tart a többiekkel. Még senki sem tudta, hogy mi lesz a jövőben. Most még a tisztüi becsület törvényeit ajánlatos volt betartani. Nyolcezer kanál, hatalmas kupac. Rabtartók meg-
hökkentésére alkalmas hatalmas nagy kanálhalom.

Először kijött a táborparancsnok egy fél tucatra való tisztjével. Nézelődtek, legyintettek, visszamentek. Telefonáltak jobbra-balra. Oblasztyoknak nevezik ott a körzeteket, kerületeket. Tartományok inkább ezek. Szibériában óriásiak a területek. A parancsnokságról nem tudjuk, milyen választ kaptak. Akkor odajött egy csomó katona, egynéhány tiszt vezetésével, és a táborba bevezető személykaput kinyitották, az orosz katonák körülállták a pazar nagyságú evőkanálhalmat. Egyszer csak rohan egy másik tiszt, belülről, az orosz parancsnokságról. Mert először úgy volt, úgy gondolták jónak, hogy ki kell dobálni, el kell kobozni a tábor bejárata elöl az evőkanalakat, mert így bárki (ők már hittek akkor abban, hogy az amerikaiak le tudják fényképezni) a sok kanálból meglátja, hogy a tábor pontosan hol van. Igen, ők hittek ebben. Nekem nem volt erről sose véleményem. Privát véleményem sem, mert nem értek ehhez. Tehát nem maradhat ott az a halomnyi evőkanál, mert ebből a bolond is látja, hogy itt valami nagy felhajtás van, nagy botrány van kitoróban.

Azután rájuk üzentek, hogy mégse! Mert hogyha ott maradnak az evőkanalak, és a szervezőt, ha megtalálják, előkapják... Tíz év lesz az neki még tovább! Bűnjel nélkül pedig a szervezőt nem lehet elővenni. A bűnjel a bizonyítéka a bűnnek. Ezen, komikus, de legalább délig, reggeltől délig nem is tudtak megegyezni. Vitatkoztak. Tanácsalankodtak. Az éhségstrájkra kialakult szabályok voltak a korábbi, a régi hadifoglyok között. Mi bányarémeknek neveztük el megérkezésünkkor azokat a már 1942 óta ott raboskodó, kétségbeesetten leromlott állapotú magas rangú tiszteket, akik tapasztalataik átadásával is segítették, hogy mihamarább 'otthon érezhessük' magunkat.

– Urak, belemenni csak akkor szabad, hogyha nincs más út. Ha van az eredményére biztos kilátás. Vagy beledöglünk – így fejezték ki magukat az alapító tagok, akik már több éve gyako-

rolták ezt az ipart is –, vagy győzünk. Vagy igazunk lesz az adott kérdésben, vagy meghalunk. Vagy 'megéljük', hogy egy szál, senki sem marad életben közülünk. Szomorú élmények.

A mi éhségstrájkunknak a harmadik napján összeszedtek 260 tisztet. Kihívták őket névsorban. Leszállt a hőmezőre megint már másodszor egy repülőgép. De akkor már valami alkalmasabb gép jött, mert az előző a hóba süppedt. ... Süllyedt, süllyedt ez is a hóban. Kiszálltak belőle, akik az éhségstrájkunkat jöttek ellenőrizni. – Folytatom páter Balogh István elbeszélését gulagra érkezésüket követő, első éhségstrájkjukról. Bármilyen hihetetlenül hangzott a számomra, többször is rákérdeztem, azóta is nyomozom, hátha találok erre a külföldi sajtóban valamilyen adatot. – *A vak nem látja csak, mekkora volt itt a logika és a bölcsesség. Kétszázhatvan francia, belga, holland, luxemburgi tisztet beültettek a repülőgépbe. Felszálltak. Fogalmunk sem volt arról, hogy hová viszik társainkat. Ekkora butaságot, a butaságaik halmazában is kiemelkedőnek kell, hogy nevezzek. Utólag kiderült ugyanis, amikor az események után nekünk társaink vidáman elmesélték, hogy Párizsig mentek. Körülbelül 24 óra alatt oda is értek. Nem fogadtak el egy pohár vizet sem az úton. A kétszázhatvan tiszt egy korty italt, és egy falat ételt sem fogadott el. Meg is volt ezen az orosz repülőszemélyzet döbbenve. Mit kéne most tenni? Hiszen valószerű, abban reménykedtek, hogy a kétszázhatvanból legalább egy ott a gépen csak megtöri a szátrájkot, és már fordulhatnak is vissza, mint akik jól végezték dolgukat. Vagy elmondhatják, milyen gyenge emberek is ezek a rabok. Nem volt szerencsénk. Moszkovával felvettek hát valamilyen rádiókapcsolatot, hogy eligazítást kérjenek. Hirtelen érte ez, felkészületlenül, Moszkvát is. Megdöbbenő hír, egyeztetni való hír. Kétszázhatvan fogoly lesz Párizsban. Már nem lehet visszacsinálni. A gép már a levegőben van régen. Nagy botrány lenne, ha a gép nem érkezne meg a várható időben. Látszott, utólag felmérve, nem tudtak dönteni. Az éhségstrájk közben 'vígán' folyt. A gépről leszálltak ők, a már negyedik napja éhségstrájkolók, tehát már nagyon erősen legyengülve. Az embernek a hangja például az ötödik napon szokott elmenni ilyenkor. A párizsi riporterek megrohanták őket. A szó, a hang közvetítése, a rádió volt a sláger a hírközlésben ekkoriban.*

Azután jöttek az írott sajtó képviselői. Az újságírók hada. Az interjúalanyoknak meg nem volt hangjuk. Beszéltek, beszéltek ugyan. Értelmes is, érthető is volt a beszédjük, de gyanúsán egyformán, akárkihez szóltak is, akármilyen nyelven is, mindenki feltűnően gyenge hangon válaszolt.

A riporterek hada megdöbbenve kérdezte: Ez meg miért van? Miért ment el a hangja mindenkinek?

- Ja, hát mi éhségstrájkolunk – volt a válasz, ami már a következő kérdést vonzotta:
- Miért?
- Nem engedik a holtakat eltemetni.
- Hol vannak a halottak?
- Ott, a Távol-Keleten, Szibériában.

Mi, hogy van ez? No ezt nem értették, nyugati fejjel. Egyszerűen nem értették meg. Kérdezték, hát hol is vannak? A válasz: helyet nem tudunk mondani, ott csak számok vannak. Ez így is volt, minden tábornak volt egy száma, és egy per alszáma, mint a mellék a telefonnál. Amikor ezek nyilvánosságra kerültek, éktelen botrány tört ki. Sztálinnak volt minden fontos fővárosban ilyen-olyan jelentő besúgószolgálat, akik biztos és titkos utakon visszajelentették ezt. Neki. Moszkvába. Tudván, hogy mi a nyugatiak véleménye más dolgokban is, hát ez persze kapóra jött, gyorsan jelentették, hogy baj van! Csúnyákat mondanak a rádiók több országban is, meg a környékükön is. Mert az egyik rádió pillanatokon belül át tudta venni a másiktól. Meg hogy milyen csúnyákat írnak az újságok is. Mi ebből csak annyit tapasztaltunk, hogy a nyolcadik napján az éhségstrájkunk elsötétült az ég, mert egy nagy repülőgép ismét leszállt. A tábornak elég szerencsés oldalán. A táborhoz elég közel. A helyi parancsnokság vezetői meg akik a repülőből kiszálltak, úgy szoktam tréfásan emlegetni, hogy roppant széles,

nagy váll-lapjuk volt. Sejtettük már ebből is, hogy ezek igen nagy emberek lehetnek. Ha a havon lehetne úgy, akkor döngő léptekkel vonultak volna be. Mindenesetre óriási erőfőlényüket a helybeli parancsnoksággal szemben csak az kurtította, hogy nem voltak semmiképp sem a fél lábszárig érő hóra felkészülten öltözve. De hát jöttek azért, mert parancs, az parancs. Bejöttek a barakkunkba. Jött néhány másik tiszt is, egy hordággal. Engem rácipeltek, hiába tiltakoztam, hogy nem megyek. Le is hemperedtem, ahogyan kiértek velem a barakkból a hóba. Mert elvi kérdés volt ez is, és ennyi még kitelt tőlem. Nem megyek. Együtt maradunk. Bárhogyan is zárul az, amit elkezdtünk.

Tizenheten már behaltak. Nagyon megrendítő volt ez mindenki számára. Nekem különösen, akit a becsületbírótság – minden hadseregéből egy tábornok volt a tagja – küldött sorjában minden haldoklóhoz.

– Páter, kérünk, mondd meg nekik, elmentek már a végső határig. Beszélj rá őket, fogadjanak el, ne az orosz által beadott ételből, hanem a mi itt-ott dugaszban megspórolt, amit mi nem ettünk meg falatjainkból párat, életük megmentésére.

Az éhségstrájkot azonban halálosan komolyan kellett venni. Életbevágóan komolyan is vette mindenki. Havat se ettünk! Mert az önelpusztítás, az tárgyalási alap. Azt a másik félnek is komolyan kell venni. Módjában áll azon gondolkodni. Ha csak vizet iszunk, vagy havat eszünk, az napokkal is megnyújtja a tárgyalást, mert megnyújtjuk a tűrőképességét is a szervezetünknek. A régi foglyok nekünk tálcán kínálták a már kitapasztalt okosságait, bölcsességeiket. A legjobb testvéri jóindulattal.

– Ti tudjátok, ha belefogtatok, ám csináljátok, de vigyázzatok, csalni nem lehet! Hamar észreveszi az ellenség, és akkor nem érnek el az igazi áldozatvállalók sem semmit. Elsőként egy német vezérkari alezredes halt meg. Szikár, vékony ember volt. Odamentem hozzá. A priccse olyan alacsonyan volt, hogy letérdeltem mellé és úgy beszéltem hozzá.

A többiek húzták, bírták még. A többség kibírta a nyolc napot. Tizenheten haltak meg. Ő már az ötödik napon. Aztán a hatodik napon még tán egy vagy kettő, a hetedik napon már többesken. Mind azt mondta, hogy páter, ha ezt elkezdjük, ezt végig kell, hogy vigyük. Vagy érdemes volt azért, hogy a halottainkat becsülettel temessük el, vagy nem volt érdemes, de most már nincs erről tárgyalnivaló. Minden haldokló ugyanezen a véleményen volt. Nyugosztalja őket a Mindenható! Itt látszott, hogy mikor nem babra megy a játék, akkor nagyon komolyan meg kell gondolni, hogy ellenkezünk, tiltakozunk, cselekszünk a gyakorlatban, vagy csak beérjük elvi szövegekkel.

A régi foglyok tanácsára úgy kezdtük, hogy nincs olyan, hogy maga meg így meg úgy, a megszólításhoz hozzá kell tenni, hogy úr (goszpogyin), meg a rendfokozatunkat. Akinek szólt bármelyik orosz és nem mondta, például, hogy goszpogyin kapitán, nem volt szabad odanézni, nem volt szabad meghallani, visszafelelni. Ez is bevált. Az éhségstrájk közepétől kezdve, amikor bejöttek, és ha valakihez szólni akartak, rábeszélni, hogy beszéljen már a többiekkel, hogy hagyják abba, a rangján szólították, és úrnak. Az éhségstrájk közepétől tehát az a felelős parancsnokság, amelyik miatt kitört az éhségstrájk, már tiszteletet mutatott, és talán érzett is irántunk. Ott a barakkban az orosz magas rangúak következtek ezután. Pillanatokon belül elővették nagy szónoklataikat. A tolmácsok darálta szövegeket hallani még hallottam, de beszélni már nem tudtam. Édes teát akartak a számba önteni, mutattam, hogy még az hiányzik, hogy én, pont én, aki kezdek, törjem meg a strájkot! Magyarázták, biztattak, hogy csak azért, és csak annyit igyak belőle, hogy megjöjjön a szavam, a beszélőkéim. Annnyira csak, hogy meg tudjak legalább szólalni.

Mert nem mentem bele, hoztak egy hangerősítőt. Abba csak bele kellett lehelnem szinte, és ők már hallották is, amit mondtam. Valami nagy apparátus volt. Hiszen balsoj ott minden. A kellenél sokkal balsojabb és drabálisabb. Mert szerintük csak akkor használható valami,

ha nagy és nehéz. Én a készülékükön át suttogtam, míg ők meg mondták, csak mondták, hogy csupán félreértés volt az egész. Mondták mindezt a moszkvaiak, a nagy fölényükkel. Azt is ők maguk mondták, hogy moszkvaiak. Látni meg abból lehetett, ahogyan reszketett a helybeli parancsnokság előtük. Nem tudták melyik lábukra álljanak hatalmas tiszteletükben. Ezek itt mind buta emberek – mintha azért ők nem volnának azok, és nem volnának felelősek, a drágák.

– Ezek itt nem tanultak se nemzetközi jogot, se ezt, se azt, se am azt, ők itt majd megmondják, hogy lesz tovább. Egy ilyen apróság miatt ekkora felhajtás. Itt. Mikor önök itt, nálunk, a Szovjetunióban, a legbarátságosabb, a legtestvérebb ellátásban részesülnek... Mint legyőzött ellenség is, és nemcsak a nemzetközi jog szerint, de szinte a vendégszeretetiünkben élhetnek. Piszokul hazudtak. Az ég alatt, ha hazugságot hallottam érintő közelről, ez az volt. Általuk nevelt, félresikerült emberek végrehajtanak valamit, amiről azt hiszik, hogy majd felülről azért dicséretet kapnak. Anélkül, a párizsi kirándulás nélkül, felülről hagytak volna minket valamennyiünket megdöngölni valószínűleg. De annak a visszhangja olyan nagy volt már világvizonylatban. Ígérték most már rögtön mindent. Ígérték, mondták, hát az a legtermészetesebb. Ehhez jogunk van, és ők megengedik, és máris kezdhethetjük, máris temethetünk!

Kérdeztem, hogy gondolják, hogy fogunk mi ilyen állapotban sírt ásni? Hány halottunk van, kérdeztek vissza. És az első kétszáz sírt kiásatták az orosz katonákkal, az őrkatonákkal. De külön-külön sírokat, a drótkerítés mellett. Koporsó? Hú, erre még a moszkvaiak is begurultak: koporsót, hol élek én? Tudniillik náluk mindenkit alsóruhában temetnek, minden halottat, kicsit és nagyot, és rá egy vödör mész és pár lapát föld. Ezt utólag tudtuk meg, az őrség egyik-másik tisztje, azért csak emberek voltak azok, és úgy néha a szája sarkából egy-egy mondatot odavetett, amiből mi megtudtuk, amire kíváncsiak voltunk, vagy annak egy részét. Ezt először is nem tudtuk, másodszor minket nem az érdekel, hogy ők hogy temetkeznek, hanem mi hogy fogunk.

Odáig jutottunk (ez már teljesen az én találékonyaságom volt, a többiek nem jöttek oda tanácsot adni, nem bírtak már járni-kelni, egyik sem); ha önök itt maradnak addig, míg erőre kapunk, akkor próbaképpen sűrű cukros teát elfogadunk, attól lehet leghamarabb erősödni. Ezt megint a bányarémek mondták el, akik közül némelyik – mi csak '45-ben tettük le a fegyvert – akkor már '42 óta hadifogoly volt. Próbaképpen, de addig önök maradjanak itt, a helybelieknek nem hiszünk. Áthidalónak próbálták mondani: a helybeliek mind el vannak bocsátva, meg lesznek büntetve, le vannak váltva. Ez mind szép, majd akkor hisszük, ha tapasztaljuk. Átmenetileg eszünk, azaz inkább iszunk. Nem is lehet olyankor szilárd ételt enni, ezt is a bányarémek terjesztették el, mikor még ők tudtak vánszorogni, járni-kelni, hogyha megbékélésre kerül a sor, szilárd ételt senki se fogyasszon, egy falatot se, csak cukros teát, de azt sokat. Cukor, az kevés volt az oroszoknak is, de ilyenkor azért előteremtették valahogyan, valahonnan. Próbaképpen kezdhethetjük a teázást, egyeztem meg velük, de addig önök ne menjenek el sehová, mondtam határozottan. Megegyeztünk. Hatóránként jöttek a táborokapuhoz bemutatkozni. Így, ahogy mondom! Mert egyébként nem hihettünk nekik, de a magyar kormányknak se hihetnénk másként mi, mint magyar állampolgárok.

De ott így lett. Az oroszok megtették. Hatóránként jöttek négyen, a helybeli kisebb rangú tiszték is. Magasabb rangú tiszteteket nem láttuk, őrnagytól felfelé többet egyet sem a régebbiek közül, a mi táborunkban. Így jöttek a táborokapuhoz bemutatkozni. Én voltam a legóvatosabb. Annyi becsületérzés volt bennem, hogy a teából is én ittam utolsónak, amit még az oroszok is megsüvegeltek.

Hordták be tonnaszámra a nagyon édesített teákat. Aztán az egyiknek közben eszébe jutott, hogy egy kis vodkát is lehetne beleönteni. Az csalás lenne, de serkentőhatása tényleg lett volna. Akarták is ész nélkül beleönteni a nagy üstökbe. Négy ember hozott egy üstöt, egy-egy fülét

ketten-ketten fogva is alig bírták. Olyan nagy üstök voltak. És akkor öntötték volna ész nélkül bele a sok vodkát. Megint nekem kellett kalimpálni, hogy nem, nem!

Közben már, körben az oroszok ásták a sírokat. Láttuk, ahogy ássák, dolgoznak ész nélkül, keményen. Lommal. A lom az egy univerzális orosz műszer, órajavítástól sírásásig mindenre használják. Egyik vége élesre van kovácsolva és köszörülve, másik vége hegyes, 20–25, néme-lyik 30 kilós vasrúd, egy-egy csapására férfiköl vagy kisgyermekfej nagyságú göröngy fordult ki a talajból. Először ők megásták az első kétszáz sírt körülbelül.

Belejöttem az intézkedésbe. Mutattam, hogy ott a fenyőerdő, vágjanak ki fenyőfákat, hozzák be, adjanak nekünk fűrész-tálat, a koporsókat mi intézzük. Ezt is megtették. Mintegy hat szál fenyőt, de milyen nagyokat, harminc-harmincöt méteres hatalmas, gyönyörű szép fenyőket vágta ki! Annak milyen vastag a töve, abból egy fél országnak kitelik a koporsó. Meg hoztak fűrész-t. A német műszakiak mondták németül, hogy hát olyat hozzanak, amilyen maguknak van ott az udvaron, olyan félgépesített fűrész-t. Én nem voltam barkácsoló ember sose, mindig volt fontosabb dolgom. Akkor se értettem mit szeretne a német, hogy hozzanak nekünk. De tudom, hogy négy pacák két oldalról hajtott is valami kereket, meg azért volt valami, nem tudom megmagyarázni, hogy milyen, valami komolyabb fűrész-t is. Óriási nagy lap volt, malomkerek nagyságú fűrész. Hát olyat adjanak. Csak egy volt nekik, de azt is behozták. Ki hogy kapott erőre, a fiatalabbak hamarabb. Itták a sok cukros teát, ahogy tudtak, dolgoztak is már, és váltották egymást a fűrész-nél. Gyártották a deszkákat, fűrészelték. Aztán felszabdalták méretre. Két nap alatt minden halottunknak meglelt a koporsója.

Ott volt ám a bizottság, az idegen bizottság is! A helyi parancsnokságba jöttek valahonnan új orosz tiszték, a régieket ismétlem, és újra ismétlem, nem is láttuk többet. Nem mondom azt, hogy nem egy táborral odébb vitték őket csak. Ez nem az én feladatomban. Általában ezt mondták: kétszáz kilométerrel odébb ugyanazt csinálják, amit eddig itt. Vagy úgy volt, vagy nem úgy volt. Ami minket érdekelt, az megvolt, azt elértük, kikoplaltuk, kiharcoltuk.

Aztán jött a kérdésük: hogy megy önöknél a temetés? Mondtam: pap és kántor. Úgy vége-zük, ha lehet, hogy a halott nemzetisége szerinti kántor volt, a latin szertartáshoz olyan mind-egy, hogy mit énekelt. A pap mondta latinul, mindenkit latinul temettünk, nem volt, hogy ilyen vallású, olyan vallású, sose kérdeztük egymástól. Pap rajtam kívül úgyse volt. Mondom még: egy tábornok is legyen ott, a hadsereg nevében, ha lehet, olyan tábornok, amilyen nemzetiségű a halott. Veszekedtek aztán ezen – igaz, barátsággal – a tábornokok egymás közt, mert roppant ünnepélyes, kitüntető szerepnek vették, és a németek közt túl sok tábornok volt. Közöttünk 30, a románok között is csak 35, a többiek között egy-kettő-három. Meg kell még 10 tiszt, és annyi sírásó katona, amennyi szükséges a táborellátó munkára vezényelt katonák közül.

Ásták ott aztán a tiszték is, részben megbecsülésből a sírt, a lomot kiragadták a katonák kezéből, mert kaptunk egy sírhoz vagy 15 lomot. Sírt azt lehetett egyszerre többet is ásni, de szellemesen visszalóttek nekem, és erre egy kicsit rá is fizettem később.

Temetni ugyanis egy tiszta vasból álló teherautót adtak, négy kereke volt, úgy tudjuk, négykerék-meghajtású, a legnagyobb hóban is ment és haladt, de egyszerre csak egy koporsót hozhatott ki a táborból. A temetkező urak azok cserélődhetnek. Felülnek a temetés után az autó-ra, az bejön velük, felteszik a másik koporsót, mehet a másik kíséret. Kántor annyi volt, mint a pelyva. A tábornokok, tiszték garmadával, meghatottan és megrendülten, még félholtan is ölték egymást, hogy ki következék. Pap meg egyedül voltam. Elsőnek temettük az éhségstrájkban meghaltakat.”

Az atya mindaddig, napokon át kint temetett a táboron kívül, míg az utolsó koporsóra is ráhullott az orosz föld fagyott röge. Nem mert bemenni, kicsit melegedni, kicsit megpi-henni, hátha nem engedik újra ki, hogy visszamehessen, és folytassa a bajtársai örök nyu-galomra helyezését, az örök hómezőn. El is fagyott a lába, élete végéig fájdalmas emlékét

hagyva így testében is a sikeres első éhségstrájkjuknak a Gulagon. Az évek során – mert Balogh István atya több mint évtizedet töltött ezután, ahogyan azt a történészek azóta felmérték, a legszigorúbb, legkegyetlenebb táborok egyikén – volt, hogy tárgyalási alappá lett már az is a „vendéglátó” rabtartók felé, ha felmutatta nekik a kanalát. Azt mesélte sokszor, az orosz könyörületesebb rabtartó volt, mint utóbb az ÁVÓ. Rázta az öklét, dühöngött, de kénytelen meghallgatta, sőt olykor meg is hallgatta a rab szavát.

„Amiért odakerültem: a szentmiséket tartottam. A vasárnapokat nyilvánosan. Csak amikor beteg voltam, akkor nem. Hastífusz miatt két vagy három vasárnapot, pedig az hat hétig tartott, kiütéses tífusz miatt két vasárnapot kellett kihagynom. Lehetetlenség lett volna megtartanom a szentmisét.

Maláriát is kaptam természetesen. Ha vasárnap következett be a maláriás lázrohamom, a misét akkor is elmondtam. Jobbról-balról állt mellettem egy-egy 'stramm legény', ha összeesnék lázroham közben, akkor kapjanak el. Isten kegyelméből nem került egyszer sem sor erre. Vagógó fogakkal nem prédikáltam. A misét, általában halotti misét meg mondtam csendben. A fogolytársaim énekeltek. Minden nemzet énekelhetett saját nyelvén egy templomi éneket az istentisztelet közben, hamar kialakult szokás szerint. Megjegyzem, hogy a latin nyelvű szentmisék meg olyanok voltak a gyakorló keresztények számára, mintha anyanyelvükön hallgatták volna.

Az első vasárnapon az istentiszteletet három nyelven hoztam össze, egy rövid prédikációt is mondtam. Mindenki ott volt. Érdekes volt, hogy Hitler kétszázhusz német tábornoka is. Körülbelül a tábornokok fele még fiatal volt. A Hitlerjugend-nevelés. Mind ott voltak, az ünnepi egyenruhájukat, a díszegyenruhájukat vették föl a jó hidegben. Ugyan nem ilyen körülményekre volt szabva az a ruha, de másfél órát kibírtak ott abban. Én meg fölhatalmaztam a hallgatóságot, hogy topogjanak, mozogjanak, a lábuk el ne fagyjon. Azt mondhatom, aki csak mozogni bírt, mindig mindenki ott volt, még a hitetlenek is. A hitlerjugendeseikkel egy év alatt már úgy összebarátkoztam, hogy mondtam nekik:

– Uraim, önök pogányok, ugye hogy nem keresztények? Azt sem tudják, miért jó kereszténynek lenni. Nagyon örülök, hogy itt vannak, az első sorokban ilyen szép szál legények, délceg fiatal emberek, de meg szabad kérdeznem, hogy miért jönnek?

Egy másodpercre eltűnődtek, aztán egyik átvette a szót:

– Azért, mert ilyen beszédeket, mint ahogy ön prédikál, nemigen hallottunk mi eddig a nevelésünk során. A másik hozzátette: meg hogy bosszantsuk az oroszokat.

Ilyen két apostoli „sikerem” volt hát velük. Az egyik az, hogy ők, akik sose hallottak keresztény szempontból több mondatot egybefűzve, most hallottak egy nagyon rövid igehirdetést, a bibliai szövegek felolvasása után pár szót. Ez is szokatlan volt nekik, meg örültek, hogy bosszanthatták ezzel is az oroszokat.

Ha ilyen vasárnapi 'miserend' volt, 'Kamcsatkánk'-ban, hogyne lett volna akkor éjféli mise is, ha nem is teljesen egyszerűen, de sikerült elintézni, hogy megtarthassam.

Akkor már volt egy bádogbarakkunk. Berendeztük gyönyörű szépen, feldíszítettük karácsonyian. Önkéntes vállalkozó ment ki karácsonyjáért. Este tizenegy óra felé körbejárt a parancsnok őrnagy, és minden barakkba beszólt, hogy sajnos az éjféli mise lehet, ahol akarjuk, de a nagy bádogbarakkban nem. Ott akkor filmvetítés lesz, majdnem közkívánatra, hangsúlyozta. Néhány antifasiszta tagja a tábornak kérte, sőt, a tábor többségének a nevében kérte, hogy filmet játsszanak ott, és akkor, este. A foglyok már évek óta nem láttak filmet, mozizni akarnak, filmet akarnak! Mi? Hogy? Igen? Antifasiszták? Azt se tudtuk, hogy vannak ilyenek. Kik azok? Megneveztek néhány német tisztet, olyan se ilyen, se olyan alakokat. Lehet, hogy titokban jelentkeztek antifasisztának, de az is lehet, csak rájuk fogták. Tiltakozni meg nem mertek. A hét antifasiszta igen törődött ábrázattal ki is jelentette, hogy ők valóban szeretnék filmet látni.

A szegény megbízott őrnagynak is úgy kellett az a film, mint egy púp a hátára, de tudta, hogy baj lesz, ha nem tesz az éjjeli mise ellen.

Hatalom alatt állt, és neki vigyázni kellett, az ő beosztásában, hűséges, jó fiúnak mutatkoznia, mert Sztálinék hamar gyanút fogtak a kényes pozíciókban lévő embertársaikkal és haverjaikkal szemben. Cáfolhatatlan logikával előadott dolgainkra azért azt kell, hogy mondjam, mindig igazat adott nekünk ez az őrnagy. Kinek jutna az eszébe, hogy a Szovjetunióban az egyik legnagyobb keresztény ünnepet ne lehessen megülni? Talán ezt is őszintén mondta, amikor valószínű, ő adta ki a parancsot is, hogy ne lehessen megünnepelni.

Most azonban filmvetítés lesz, nem lehet mise. Akkor éhségstrájk! Vagy van vallásszabadság, vagy nincs! Magam részéről máris éhségstrájk! Vettem a kanalam. Hiába éjszaka volt, jöttek utánam kanalastul a többiek is. Félóra huzavona után bejön az altábornagy.

– Micsoda? Hogy mit hallok? Hogy nem lesz éjjeli mise? Mikor itt a fenyőfa? Fel volt díszítve az egész hangár? (Nagyon szépen volt díszítve, hiszen karácsony volt. Ott is. Mégis.) Dehogynem lesz! Kik akartak filmet? Felíratta a hét árva németet. Az őrnagy álljon mellém. Ott voltak végig az éjjeli misén.

Hozzám meg így szólt:

– Főlelkész úr! Maga mindennek bedől, beugrik! Mindent komolyan vesz. Szó nélkül meg kellett volna tartania az istentiszteletet. Éjjeli misét?! Azt meg főként! (A kanalakból látta, hogy érti, miről van szó. Milyen nagy súlya van az éjjeli misének számunkra.) Meg kellett volna tartania, főlelkész úr, meg kellett volna tartania.

Kérdezem:

– Az őrnagy úr? A hét antifasiszta?

Háromnegyed tizenkettőkor volt ez. Békéltetni akart tovább is.

– Miért kell ilyen kicsinységen fennakadni? Érdemes felköltetni engem ezért álmomból? (Őt? Felköltetni? Aki tudván mi készül, le se feküdt. Az biztos.)

– A hét antifasisztát ki kellett volna vernüük a teremből.

– Jelentsenek fel bennünket testi sértés miatt? – kérdeztem vissza nagyhamar.

Végre elkezdődhetett a mise. Végig ottmaradtak vendéglátó orosz parancsnokaink. Én meg nagy ártatlanul kifordulok, akkor még szembemisézős oltár nem volt, egy emelvényyszerűn háttal a 'közönségnek', és háttal az igazi hívőknek miséztem. Kifordultam hát a mise elején, egy bevezető ének után, és látom ott állt a sok orosz.

Feltartom a kezem. Ez számukra, már rég kialakult, nem jót jelentett. Azt, hogy valami mondanivalóm van már megint. Én, aki tolmácsot kértem vitatkozásainkhoz, bár rég gyanították, hogy beszélem a nyelvüket, ha azt mondtam is: nem vagyok köteles oroszul tudni. Oroszul szoltam most:

– Uraim! Kérem önöket, a nálunk bevett szokások szerint szíveskedjenek a sapkájukat levenni.

Összenéztek. A hónuk alá kerültek a tányérsapkák. Elegánsan, enyhe vigyázzban állva maradtak ott a mise végig. Így ünnepeltünk. Fel nagy örömmre, ma született, akiért a föld epedett.

A tömeg oszlik.

– Urak! – Már mindenki értette oroszul. – A hét antifasiszta, meg a mozigépész és az őrnagy 'igyi szuda!' Holnap hideg reggelit oszt minden barakkba a konyhaszemélyzet. Helybe viszik. Reggelizzenek meg. Azután ebédig egyfolytában filmet néznek. Szovjet háborús film volt, oroszul vetítették. Megállás nélkül, végtelenítve. Mert ha vége lett, már kezdték ismét előlről."

„Nagy fegyverünk volt az éhségstrájk. Nagy és fontos célok elérésére vettem kezembe a kanalamat. Nem lehetett azt mondani, hogy ez mindenkire vonatkozó és mindenkire nézve kötelező. A többség követett. Voltak mások, mást kívántak elérni. Volt, hogy a többiek olykor azt

mondták, kérem, engem nem érdekel, és akkor ilyenekkel nem kell az éhségstrájkot fenntartani. Tudtak más trükköket is kitalálni. Elkezdtek például a szögesdrót oszlopait ásóval kiásni. Azért az örök már ismerték a tábor lakóit annyira, hogy érezték, nem tanácsos közéjük lövetni, mert ezek a piszok foglyok valamit majd kitalálnak az önmaguk igazolására. Így csak szitkozódtak az őrtornyokból, de lövés nem dördült. Azután az ásók is abbahagyták. A szögesdrótkerítés oszlopai általában fából voltak. Mikor a rabok felhagytak az ásással, a rabtartók bekiabáltak, hogy amit követeltek, az meglesz. Ezek apró trükkök voltak, mert a pihentagyúak, hogy bosszantsák az oroszokat, mindig ki-kitaláltak valamit. Rendszerint olyan dolgokat, melyek megvalósítása nagyjából sikerült. Hivatkoztak jogra, Genfi Konvenciókra. A rabtartók, azt sem tudták, eszik-e azt vagy isszák.

Elmondok egy inkább mulatságos, de jellemző történetet. Elkezdtek egyszer a babérlevelet. Magamban mosolyogtam, de arra én már oda se mentem érdeklődni. Hiszen nekem kétszeresen kellett vigyáznom, hogy csak olyan üggyhöz adjam oda a nevemet, amelyik vitathatatlanul felkarolandó. Elindítandó vállalkozás. Babérlevél? Mondom, ahogyan hallom: Ne hülyéskedjete! Babérlevél? Hát minek az nekünk? Majd meglátod! Egyet se búsulj, páter, mi ezt összehozzuk. Összejött. Nagy szitkozódás, egyszer beállít egymás után három autó. Olyan kisebb termetű, igen magas, nagy kerekű. Ilyen autók is voltak. Nem tudom a gyártmányaikat, ki törődött akkor ezzel. Nem voltak sokan, akik a ponyvával lekötözött autókkal bejöttek a tábor közepére. Villaszerű dolgokkal, mondjuk sokágú villával elkezdtek leszórni a hóra a babérlevelet. A beadott követelések után vagy három hónappal történt ez. A kérésre határidőt adtak az orosz parancsnokságnak, azt hiszem, két hetet. A teljesítésből lett három hónap is. A lényeg az volt, legyen babérlevél, mert az jár. Ilyen és ilyen mennyiségben, a fogságban eddig eltöltött idővel időarányos módon. Megjött tehát a babérlevél. Körülállták és meggyújtották. Kell az a fenének! Eddig is megvoltunk babérlevél nélkül! De az jár! Akkor adják ki! Az egy érdekes látvány volt. Rohantak, egész megütközve, hogy mit csinálnak? – Mi milyen fáradtsággal kerítettük elő! – kiabálták. Az a maguk dolga, hogy hogyan, és honnan kerítették elő! A miénk, mert nekünk jár a babérlevél. Ha pedig jár, akkor a mi dolgunk, hogy megesszük vagy felgyújtjuk. Ha melegedni akarunk mellette, hát elégetjük.

„Ma született” – zengte magyarul a karácsonyi éneket több mint évtizeden át a Gulagon évente egyszer az a Balogh István atya, aki mindhalálig, így ott is, mint az eddig elmondott néhány történetből is kiderül, az életével prédikált. Számára minden nap karácsony volt. Mert mindent elvehettek és el is vettek tőle, de a „Pap vagy Te mindörökké” hatalma a börtönrácsok között, ugyanúgy, mint Szibériában, megmaradt. A szentmiséin és szívében minden nap „Verbum caro factum est”. Az Ige Testté lett.

Mikor hazafelé indult velük a vonat 1951-ben, Voronyezsig elkísérte őket az az őrnagy, akivel szemben, saját eszességével és rátermetségével, pillanatig sem megingó papi hivatástudattal, a Szentlélek kegyelmével támogatott annyi sikeres csatát vívott meg. Voronyezsben érte a nagypéntek őket. Ott csinálták meg Jézus kinszenvedésének ünneplését, énekelve. Az egész város megtudta, mire készülnek. Látni akarták. Az erkélyeket pénzért is lehetett bérelni, mint ahogyan utólag megtudták. De a város lakosai egymásnak adtak helyeket. Barátságból. Felengedve az ismerősöket, hogy jól láthassanak.

„Zárt térség volt a nagy tábor, mindenütt nyolcemeletes házak vették körül. Elég jó, akusztikai szempontból alkalmas tér volt. Akkor történt, hogy bejött egy ezredes. A parancsnokhelyettes, mert a parancsnok elutazott, de azt hiszem, ilyen URH-s autóval, hogy szükség esetén visszajöjjen. Vissza is jött. – Én már álltam fent az emelvényen, hogy kezdjük ötkor, a Jézus kinszenvedéseinek eléneklése után, a nagypénteki szertartásokat. Feljön az altábornagy: – Főlelkész úr, jöjjön le! Mondom, nem érek rá altábornagy úr, nekem most isten-

tisztelet következik. Tudta, hogy mire szól a válasz. Szusszantott egyet – nagy, kövér ember. Nagyon intelligens és alapjában véve emberséges, csak hát hatalom alatt állt. Vigyázni kellett az ő beosztásában. Hűséges, jó fiúnak mutatkoznia, mert Sztálinék hamar gyaniút fogtak. A kényes pozíciókban lévő embertársaiknak és a haverjaiknak sem volt pardon, és bocsánat. Ez is benne volt a viselkedésében. Azonban, ha cáfolhatatlan logikával valamit előadott az ember, mindig, azt kell mondjam, igazat adott nekünk. Hát fölött egy létrán az emelvényre – nem kis erőfeszítésébe került. A kis, vékony ezredes, a helyettes az már ott állt, harcra készen. Nem arra számítva, amit a főnök mondott.

– Ez az ezredes egy műveletlen alak. Nem tanult jogot. Voronyezsben jogot csak én tanultam – mutatott magára. Ezért értette félre a parancsokat. Kinek jut eszébe, hogy a Szovjetunióban ezt a nagy keresztény ünnepet ne lehessen megülni? Ezt már hallottuk tőle, és őszintén mondta, azt hiszem. Ugyanakkor valószínű, hogy ő adta a parancsot a bamba ezredesének, hogy a megünneplést valahogy torpedózza meg. Miközben azt is tudta, hogy a felesége és a két nagylánya egy erkélyt már kibérelt a délutáni istentiszteletre. Tehát sok mindent kellett neki egyeztetni. Gyorsan leteremtette az ezredet, majdnem megsajnáltam. Akkor megint elszólta magát, már benne volt a lendületben: – Én megparancsolom az önök lelkészének... Ránéztem. Ööö – folytatódott: – Megkérem, hogy az önöknél szokásosnak megfelelően, annyi és annyiféle istentiszteletet tartson, amennyit csak kell, amennyit szeretne. Megértettek, goszpodá? Tehát az urak. Hát olyan jobbról-balról így is érthető, úgy is érthető morajlás kísérte, hogy megértették. Levonultak büszkén, nekem még visszaszólt, hogy a legkisebb nézeteltérés esetén neki üzenjek, ne ezeknek szóljak – és rámutatott az ezredesre, aki csak pislogott.”

Voronyezs. A híres Don-kanyárnál – ahol keletre kanyarodik a Don, a túlsó oldalán ott van Voronyezs városa. Megdöbbenő az emlékezése a továbbiakra: „Ott a hidon át, ahol vonattal hoztak tovább Kijevig, néhány dörzsölt öreg hadifogoly, aki harcolt azon a szakaszon és élve került még 1943 januárjában fogságba, majd véletlenül még élve maradt tizenkét éven át, a hazatérésünkig, kimutatott az ablakon:

– Most figyeljete, itt a fűzfabokrok – amik azóta nőttek – között látni lehet rohamsisakokat, csontvázakat, a volt lövészárkokra dőlve, és be nem temetve, mert sok évtized alatt sem temetődtek be maguktól. Mi eltemetgettük az orosz katonákat is, viszonzásul meg azt kaptuk, amit itt látunk. Egy jól kiépített lövészárk, ha nem temetik be, az évtized múltán is az marad. Lehetett látni jobbra is meg balra is, hat sorban egymás mögött a csontvázakat, rohamsisakokkal a fejen, vagy leperogve a sisakokat az árokba. Hát ennyire teljesítették azt a világvizonylatban kötelező, a nemzetközi hadi, harcászati előírások szerinti köteleiséget, ami a harctéri események lehetőségeinek megfelel.”

* * *

A hazaérkező hadifoglyok – azon a vonaton vagy kétezren voltak – azt vitatták, hol csókolják meg az édes anyaföldet. Letérdeljenek-e már a trianoni határnál... Nem tették. Azután meg már nem is tehették. Itthon, ahogyan a hazai ÁVÓ-sok felszálltak a vonatra, onnantól kezdve, honfitársaik gonoszabban bántak velük, mint ők a Szovjetunióban.

A Keleti pályaudvaron vagy nyolcvanukat rabszállító autóba tettek. Az újabb rabságból 1953. október 22-én szabadult. Nem tudták megtörni. Nem törte meg a Mosonyi úti toloncházban a sok ütés-verés-rúgás, a többszöri, akár harminchat órás kurtavas. Soha nem írt alá semmit, soha nem mondott ki semmit, tiszta tudatállapotában, cselekvőképességének birtokában, ami nem volt szintiszta igazság. Nem kért kegyelmet, és nem kért amnesztiát. Azt kérjenek a bűnösök! Tőle meg kérjenek bocsánatot.

Nem volt ítélet, és nem volt minék az alapján szabad lábra helyezés. Szinte jártányi ereje sem volt, mikor 1953. október 22-én tábori lelkészi felszerelését és halott bajtársainak azo-

nosítóját tartalmazó bőrdíjével kitétték az utcára a börtönkapuban. Az egyenruhája volt rajta, annak zsebében fillér sem. Jó emberek támogatták, míg eljutott a Papneveldeig.

Élete története talán innen még fájdalmasabb... Mert nem mindegy, hogy ki áll veled szemben... Idegen állam polgára, hazád fia, vagy saját egyházad „hatalmasai”...

Lett belőle ezután, ahogyan viccelődve nevezte magát, „mezei pap”, „tanyasi plébános”. „Hatalom nélküliségében” a földalatti egyház egyik „legnagyobb hatalma”. Akit szabad világszerte óriási tisztelet övezett. Ennek köszönhetően, a volt hadifogolytársak által nyújtott anyagi segítséggel tudott segíteni itthon az egyszerű rászorulóktól kezdve a templomot, plébániát építő pap testvéreinek. Vagy a több falut ellátó atyáknak abban, hogy autót kapjanak.

1993-ban rehabilitálták, és előléptették alezredessé. Szent Margit ünnepén, 2002. január 18-án Székesfehérváron a Papi Otthonba érkezett meg – „ott lesz az én szolgám” – örök behívója. Nyolcvanötödik évében.

Kérdés: ennyi gyötrelmet hogyan élhetett túl, acélkeménységgel, törhetetlen gerinccel? Aranymisés szentképén áll a válasz: „Mindig hittem Istenben!”